

УДК 37.013:613

Наталія П'ясецька, Валентина Білан

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглядаються питання формування валеологічної готовності майбутнього вчителя до проведення освітньої роботи в закладах освіти. Становлення інтелектуальної цілісності особистості – процес багатоаспектний, вирішальна роль у ньому належить освіті і навчанню, що переконливо доведено дослідженням. Розвиток особистості майбутнього вчителя пов'язаний з якісно відмінною від традиційної педагогічною технологією. Вона передбачає реалізацію особистісно-діяльнісного підходу як провідної стратегії валеологізації педагогічної освіти. Діяльність є тим механізмом, який дозволяє перетворити сукупність зовнішніх впливів у власне розвиваючі новоутворення особистості вчителя.

Ключові слова: валеологія, освіта, навчання, виховання, валеологічна освіта, діяльність, проблемні ситуації, валеологічна культура.

В статье рассматриваются вопросы формирования валеологического готовности будущего учителя к проведению образовательной работы в учебных заведениях. Становление интеллектуальной целостности личности – процесс многоаспектный, решающая роль в нем принадлежит образованию и обучению, что доказано исследованием. Развитие личности будущего учителя связан с качественно отличной от традиционной педагогической технологии. Она предусматривает реализацию личностно-деятельностного подхода как ведущей стратегии валеологизации педагогического образования. Деятельность является тем механизмом, который позволяет превратить совокупность внешних воздействий в собственное развивающее новообразования личности учителя.

Ключевые слова: валеология, образование, обучение, воспитание, валеологическая образование, деятельность, проблемные ситуации, валеологическая культура.

The article deals with the questions of forming the valeological readiness of the future teacher to conduct educational work in educational institutions. The formation of the intellectual integrity of the individual - a multi-dimensional process, the decisive role in it belongs to education and training, which is convincingly proved by research. The development of the personality of the future teacher is associated with qualitatively different from the traditional pedagogical technology. It involves realization of personality-activity approach as the leading

strategy valeologizatsii pedagogical education. Activity is the mechanism that allows you to transform the totality of external influences into the actual developing neoplasms of the teacher's personality. By studying ways to stimulate self-regulation in the future teacher in the educational process, we have found that in reflexive management, valeological goals need to be set not so much for oneself as for students, and to strive for these goals to be internally accepted by them.

Key words: *valeology, education, education, education, valeological education, activity, problem situations, valeological culture.*

Прийнятий новий Закон України «Про освіту» (від 28.09.2017 року), який пов'язаний з нагальною необхідністю вирішення питань підготовки фахівців та формування здорової особистості Стаття 24. Педагогічні працівники. Пункт 1 «Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в закладах системи загальної середньої освіти» [6].

Основні напрями вдосконалення процесу підготовки вчителя на знайшли своє відображення у працях А. Алексюка, Л. Артемової, А. Богущ, В. Бондаря, В. Кузя, І. Підласого та ін.

На всіх етапах формування особистості необхідно розрізняти рівні тих знань, що вже наявні. Спрямовуючими у цьому є функціональний рівень, що визначає характер повсякденної поведінки, а також прогнозуючий рівень, який характеризує наявність у індивідів достатніх знань про необхідну поведінку, певного моменту залишає у сфері свідомості і ще не є регулятором удосконалення моральних вчинків. Від створених умов, від правильного валеологічного керівництва залежить, чи стануть ці знання джерелом інтенсивного морального і здорового становлення особистості. З допомогою валеологічних ситуацій створюються умови, що сприяють формуванню в учнівської молоді рефлексії. Перевага такого підходу вбачається нами в тому, що навчальний процес в цьому випадку ефективніший за процес навчання, що побудований за традиційними методами.

Мета статті – Розкрити основні аспекти підготовки студентів до проведення освітнього процесу в закладах освіти з валеологічним спрямуванням.

На нашу думку, освітній процес закладу вищої освіти має можливість ефективно будувати свою роботу з використанням інноваційних педагогічних технологій, педагогічних засобів та методів, тощо.

Проблема підготовки учителів у педагогічному закладі вищої освіти в

Україні потребує розв'язання як на теоретичному, так і на практичному рівні. Цією проблемою опікувалися Н. Р. Балик, В. Ю. Биков, Н. В. Морзе, С. А. Раков, Ю. С. Рамський, О. М. Спирін та інші.

Наші дослідження показали, що окремими вчителями стихійно використовуються інноваційні технології в практиці роботи, також недостатньою освітньою, культурною, особистісною підготовкою вчителів до практичної діяльності. Сьогодні потребує гострого розгляду питання готовності студентів до педагогічної діяльності. Теоретичним підґрунтям даної проблеми є: теорії й методики післядипломної педагогічної освіти (В. Бондар, Л. Даниленко, В. Олійник, Н. Протасова, В. Семиченко, В. Слюсаренко, Т. Сорочан, Т. Суценок, Л. Хоружа); про розвиток професійної компетентності педагогічних працівників (В. Бездухов, Т. Браже, В. Введенський, Р. Гільмеєва, Б. Гершунський, М. Дьяченко, Л. Кандибович) [3, с. 5].

Задачний підхід, у ході якого виявлялись адекватні задачам валеологічні уміння, вимагають розумових, творчих і особистісно-діяльнісних зусиль. В нашому дослідженні застосовувались аналітико-рефлексивні, конструктивно-прогностичні, організаційно-діяльнісні, оціночно-інформаційні і корекційно-регулюючі задачі (Таблиця 1).

Таблиця 1

Рівень розв'язання творчих валеологічних задач майбутніми вчителями у процесі дослідно-експериментальної роботи

Тип задач	Зрізи	Рівні готовності (у %)					
		Адаптивний		Креативний		Репродуктивний	
		Е.г.	К.г.	Е.г.	К.г.	Е.г.	К.г.
Аналітико-рефлексивний	до	0,9	1,1	2,1	2,3	97,0	96,6
	після	27,7	1,9	60,4	2,5	11,9	95,6
Конструктивно-прогностичний	до	1,3	1,0	3,2	3,1	95,5	95,9
	після	33,1	1,7	62,8	3,9	4,1	94,4
Організаційно-діяльнісний	до	2,2	2,3	6,1	5,9	91,7	91,8
	після	35,2	2,1	57,7	5,7	7,1	92,2
Оцінно-інформаційний	до	3,1	2,9	3,6	3,8	93,3	93,3
	після	37,3	2,8	60,5	4,1	2,2	93,1
Корекційно-регулюючий	до	0,5	0,4	1,2	1,4	98,3	98,2
	після	24,4	0,5	66,2	1,2	9,4	98,3

Умовні позначення:

Е.г. – експериментальна група;

К.г. – контрольна група.

Таким чином, важливою умовою розвитку пізнавальної мотивації і ціннісно-орієнтаційної спрямованості студентів є проблемні ситуації, що

стимулюють подолання заданого минулим досвідом психологічного бар'єру і ситуації до виникнення нових пізнавальних потреб.

На основі даних дослідно-експериментальної роботи можна сказати, що засвоєння знань в умовах валеологічних проблемних ситуацій дає суттєвий вплив на формування переконань, якостей особистості. Ми бачимо необхідність систематичного включення до навчальних і позанавчальних занять системи валеологічної освіти навчальних ситуацій, так як глибоке, особистісно прикрашене оволодіння навчальними знаннями і уміннями можливе лише при залученні студентів у навчальний процес в ролі активних учасників.

Валеологічні ситуації можна розглядати як засіб впливу на суб'єкт – об'єктні відношення освітнього процесу, що сприяє перетворенню студента в суб'єкт власного навчання і виховання. Розглядаючи суб'єкти і об'єкти валеологічного впливу як інваріанти (стійкі елементи) валеологічної системи, можна говорити про проектування валеологічної діяльності вчителя і студентів у валеологічному процесі. В цьому відношенні валеологічна діяльність вчителя містить:

- проектування викладання (яку навчальну інформацію, в якому порядку і якими засобами потрібно повідомити студентам для досягнення валеологічної цілі);

- проектування валеологічного керівництва студентами (пояснення завдання, розподіл доручень, включення в роботу, забезпечення контролю).

Успішно програмовану валеологічну діяльність визначають: організація валеологічних дій студентів; вибір видів діяльності, її перспективи; врахування можливих мотивів їхніх дій; ступені активності, ініціативи, самостійності; ставлення до валеологічних впливів.

Всі об'єктивні умови розвитку особистості (соціальні, організаційно-педагогічні, індивідуально-психологічні) можуть стати рушійною силою особистості, так як будь-який з них взаємодіє з конкретним індивідом, впливає на нього, на компоненти його діяльності: поведінковий, інтелектуальний, емоційно-мотиваційний.

Соціально-валеологічні умови, до яких ми відносимо навчальні програми, зміст навчального матеріалу, підбір валеологічних проблемних ситуацій, розвиток матеріальної бази і т.д., впливають на людський фактор формування валеологічної культури. Без урахування цього фактору навіть найсприятливіші об'єктивні умови не можуть стати рушійною силою, яка сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу. За нашими дослідженнями, ключовим фактором ефективного використання проблемних ситуацій є суб'єктивні, особистісні показники індивіда, що актуалізуються до валеологічної діяльності.

Наступним ключовим фактором ефективного використання валеологічних ситуацій вважаємо характер організованої валеологічної діяльності зі студентами. Називаючи цей фактор, ми виходимо з визнання

того, що діяльність є провідним фактором формування особистості в цілеспрямованому валеолого-педагогічному процесі. Це дає нам підстави говорити про характер організованої валеологічної діяльності студентів як один із основних факторів, що забезпечують ефективність використання валеологічних проблемних ситуацій в діяльності особистості вчителя.

Роблячи висновок, можна стверджувати, що проблемні ситуації можуть зайняти гідне місце в конструктивній і прогностичній діяльності особистості вчителя, так як проблемні валеологічні ситуації:

- є ефективним засобом формування особистості студентів, дозволяють виводити індивіда на більш високий рівень навченості і вихованості, розвивати уміння і навички самостійної роботи;

- можуть бути засобом формування мотиваційної сфери, ціннісно-орієнтаційної спрямованості і засобом контролю за її формуванням; сприяти створенню можливості для органічного злиття валеологічного навчання і виховання;

- створюють умови для переходу знань у переконання індивіда, уміння переносити знання в нові умови, дають можливість наблизити освітній процес до дійсності (вихід на майбутню діяльність);

- виконують діагностичну та інформаційну функції у вивченні особистості на придбання знань, умінь і здібностей формувати, зберігати і зміцнювати здоров'я, розширювати освітній маршрут до самооздоровлення.

Становлення інтелектуальної цілісності особистості-процес багатоаспектний, вирішальна роль у ньому належить освіті і навчанню, що переконливо доведено дослідженнями (Б. Г. Ананьєв, І. А. Зязюн) [1, с. 4].

Викладені теоретичні положення і сформульовані концептуальні підходи до розуміння індивідуалізації покладено в основу рефлексивного підходу формування валеологічної культури особистості вчителя.

Рефлексивна спрямованість формування валеологічної культури особистості вчителя має, за нашим переконанням, ряд переваг. Такий підхід передбачає організацію навчання на різних рівнях за певною логікою змісту, форм і методів роботи. Рефлексивна спрямованість формування валеологічної культури передбачає створення певної рефлексивної ситуації в діяльності, мисленні, спілкуванні. У педагогічній діяльності – використання групових та індивідуальних форм роботи, настанова на кооперативну діяльність; у мисленні – пріоритет проблемно-пошуковим завданням; у спілкуванні – утвердження норм взаємоповаги, співробітництва, відкритості свого досвіду для інших і можливості пізнання досвіду інших, реалізація його у власній діяльності.

Принципово загальним у змісті рефлексивного підходу для його реалізації є, по-перше, те, що питання формування валеологічної культури особистості вчителя розглядаються як в теоретичному плані, так і в практичному і, по-друге, особлива увага приділяється процесу вироблення колективних рішень, спрямованих на досягнення аналітико-рефлексивних,

конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оцінно-інформаційних і корекційно-регулюючих завдань валеологічної діяльності.

Динаміка і продуктивність творчих процесів в індивідуальній валеологічній діяльності майбутнього вчителя, а також у спільній діяльності членів кафедри, викладачів факультету і в цілому університету визначається реалізацією вказаних типів рефлексії. При цьому момент відродження нового в ході валеологічної діяльності призводить до виникнення «екзистенціальної рефлексії», яка у проблемно-конфліктних ситуаціях викликає зміни «Я» на рівні як індивідуального, так і колективного суб'єкта діяльності.

Рефлексивний підхід у формуванні валеологічної культури доповнюється варіативними формами валеологічної діяльності, до яких слід віднести: творчі кооперативні форми за обміном досвіду і спільністю валеологічних інтересів; секції, гуртки і курси з підвищення валеологічної культури; валеологічну самоосвіту; індивідуальне консультування; навчально-методичні центри; міждисциплінарні програми і курси; рекреативні форми – мандрівки, екскурсії, валеологічні походи і експедиції.

У ході дослідно-експериментальної роботи використовувались системи різних методів навчання. При цьому враховувалось, що формування валеологічної культури пов'язане не лише з навчанням, а часто з перенавчанням, тобто подоланням раніше набутих стереотипів.

У дослідженнях, присвячених проблемам освіти, показано, що досвід особистості відіграє досить суперечливу роль. З одного боку, він позитивно впливає на якість засвоєваних знань, сприяє більш глибокому розумінню змісту навчання, а з другого – перешкоджає сприйняттю нового матеріалу. У багатьох індивідів виникає бар'єр до теоретичного і практичного матеріалу, небажання його сприймати та аналізувати. Високо оцінюючи роль індивідуального валеологічного досвіду студента, потрібно все-таки визнати і його обмеженість.

Могутнім інструментом подолання подібних бар'єрів є використання активних форм навчання, що передбачає перехід майбутнього вчителя з позиції «слухача» на позицію «учасника» валеологічної ситуації. Така позиція нейтралізує прояви стереотипів, так як звичні прийоми і способи використовуються в нових умовах організації навчального процесу і дозволяють відійти від традиційних «суб'єкт-об'єктних» відношень у навчанні. Активні методи дозволяють розумно поєднувати теоретичні знання з використанням життєвого валеологічного досвіду, враховуючи вікові та індивідуально-психологічні особливості особистості вчителя. Дослідження психологів доводять доцільність використання активних методів навчання, під час яких у пам'яті людини відображається (при інших рівних умовах) до 90% того, що вона робить, до 50% того, що вона бачить, і тільки 10% того, що вона чує [5].

Активним стає й проведення семінарських занять, якщо їх основу

складає не переказ, нехай навіть важливих джерел, а пошук істини у процесі «мозкової атаки», «круглого столу», «валеологічної пресконференції», коли слухачами висуваються і обґрунтовуються гіпотези, аргументи і контраргументи, проявляється уважність, толерантність у ставленні один до одного, повага до думки іншої людини. Практичні заняття були спрямовані на пошук причин труднощів, що виникають в аудиторії при академічному спілкуванні.

У системі освітньо-валеологічної роботи з формування валеологічної культури важливе місце займає розв'язання конкретних ситуацій, які проводяться у рольових і ситуаційних тренінгах, спрямованих на актуалізацію валеологічних умінь, на розвиток валеологічної інтуїції, на сприйняття і оцінку інших та оцінку того, як сприймають інші суб'єкта.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила ефективність використання навчально-рольових і ділових ігор. У нашому досвіді використовувались комплексні рольові ігри, що поєднували в собі ознаки вказаних видів ігор. Головним змістом таких ігор є імітація валеологічної діяльності майбутнього вчителя, в ході якої моделюються ті чи інші аспекти діяльності. Творчість стає самостійним мотивом валеологічної діяльності в тому випадку, якщо вона усвідомлюється і переживається як цінність, якщо забезпечує функціонування цієї цінності в суспільній думці. Ці умови впливають, зокрема, з того факту, що у проведеному нами дослідженні серед запропонованих для вибору життєвих цінностей «творчість» виявилась однією з найменш вибіркових. При цьому виявилось достатньо високе рангове місце цінності «цікава валеологічна діяльність». Можливо, це пов'язане з розбіжністю в усвідомленні слухачів уявлень про власну діяльність і про творчість як атрибут інших, не пов'язаних з валеологією та із здоровим способом життя. Поворотним пунктом у змісті та формах процесу навчання і виховання є навчальний процес, який включає активну самостійну діяльність тих, хто навчає. Виходячи із загальної теорії діяльності, можна показати такі характеристики педагогічної діяльності вчителя.

Конструктивна діяльність залежить від уміння глибоко і всебічно аналізувати характер і результати своєї роботи, виявляти помилки і розкривати причини, конкретизувати шляхи і умови реалізації виховного впливу. Вона тісно пов'язана із гностичною.

Гностична діяльність включає уміння досліджувати, аналізувати зміст і способи здійснення навчального процесу; вивчати можливості і здібності тих, хто навчається; узагальнювати передовий педагогічний досвід, ефективність різних форм організації уроку і методів навчання й виховання.

Організаторська діяльність визначає реалізацію на практиці своїх планів, це практичний бік мовної діяльності в організації змісту навчання і діяльності тих, хто навчає перевіряє і оцінює їхні знання, уміння, спрямованість їх на реалізацію намічених планів із включенням в активну

діяльність.

Комунікативна діяльність передбачає встановлення і підтримку контактів з тими, хто навчається, і стосунки між ними. Це спілкування вчителя з учнями, тон його спілкування, характер його інтенсивності, мотивів спілкування.

Проектувальна діяльність означає проектування результатів своєї роботи: яку навчальну інформацію, в якому порядку і якими засобами потрібно подати учням. Сюди входить роз'яснення завдань, включення в роботу, забезпечення контролю.

Всі компоненти діяльності пов'язані між собою і взаємно впливають один на одного. Процес виховання валеологічної культури особистості в цілому може бути представлений як інтегральна система, в якій єдиний і основний шлях впливу навчання – це шлях через призму активної навчальної і позанавчальної діяльності.

Навчально-пізнавальна діяльність майбутнього вчителя носить різнобічний характер залежно від організації і ступеня його активності і самостійності. Враховуючи стан відтворюючих і творчих процесів, можна виділити такі рівні діяльності: відтворюючий, перетворюючий, відтворюючий і творчий. Відповідно виділяються типи самостійних робіт: репродуктивна, частково-пошукова, творча.

Виховання особистості – це і є процес розвитку її потреб і здібностей. Потреби і здібності існують в їх суспільній і особистій формі, тому можна говорити, з одного боку, про потреби і здібності колективу, з другого – про потреби і здібності особистості. Будь-яка валеологічна діяльність базується на відповідних потребах і здібностях. Потреба у валеологічній діяльності є джерелом активності особистості в необхідному напрямку. Валеологічні здібності характеризують потенційні прояви, формування і реалізацію в діяльності.

Готовність особистості вчителя до діяльності виходить із трьох підсистем: мотиваційної (можу), інформаційної (знаю), операційної (умію). Вони й повинні бути задані і сформовані у нього. Це визначає єдність у навчальному і позанавчальному процесі трьох видів валеологічного впливу на особистість: виховання, освіти і навчання. Виховання формує систему соціальних настанов (переконання, бажання, інтереси, цілі і т.д.) на діяльність. Освіта формує систему знань і якостей особистості в межах даної діяльності. Навчання формує систему здібностей, умінь, звичок та ін. Валеологічні впливи трансформуються у самовиховання через призму активної навчальної і позанавчальної діяльності особистості. Це і є ідентифікація особистісного смислу самовиховання з об'єктивно-заданою соціальною метою.

На перетині зовнішніх і внутрішніх факторів самовиховання виникають системи диспозиції особистості як регулятора її соціальної активності, яка проявляється в ціннісно-орієнтаційній, у практично-

перетворюючій, пізнавальній і комунікативній діяльності. Звідси можна виділити чотири внутрішні функції самовиховання як процесу, зв'язаного з особистісною активністю – аксіологічну, праксиологічну, пізнавальну і комунікативну.

Основні напрямки в реалізації індивідуально-творчого підходу можна умовно розділити на специфічні групи:

– діагностичні – вивчення реальних психофізіологічних можливостей для валеологічної підготовленості особистості вчителя до навчально-виховної діяльності, розробка на цій основі індивідуальних планів-програм навчання, організація і контроль за самостійною роботою;

– комунікативні – встановлення педагогічної доцільності його стосунків з учнями, що підпорядковані цілям валеологічної підготовки і передбачають самостійність учнів у процесі цієї підготовки при добровільному прийнятті стимулюючої ролі вчителя;

– організаційні – відбір і застосування активних, демократичних форм і методів валеологічного навчання, регулювання процесу взаємодії, самодіяльності студентів засобами пізнання і самопізнання, організації і самоорганізації, контролю і самоконтролю.

Дослідження показало, що реалізація індивідуально-творчого підходу потребує рефлексивного управління. Істотна специфіка такого управління полягає в тому, що метою спільної діяльності вчителя і тих, хто навчає, є розвиток у останніх здібностей до самоуправління (саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю) у валеологічній діяльності. Вивчаючи способи стимулювання саморегуляції у майбутнього вчителя у освітньому процесі, ми встановили, що при рефлексивному управлінні необхідно ставити валеологічні цілі не стільки для себе, скільки для учнів, і прагнути до того, щоби ці цілі були внутрішньо прийняті ними. Вчитель не тільки розробляє способи досягнення цих цілей, але й створює умови для того, щоб вони були освоєні учнями. Зрештою, особистість вчителя не просто оцінює результати діяльності учнів, але й розвиває у них здібності до самоаналізу і самооцінки.

Вчитель не вчить і не виховує, а вивчає активність учнів і актуалізує їхнє прагнення до загального і валеологічного розвитку, до творчої самореалізації.

Таким чином, теоретичний аналіз індивідуально-творчого підходу як базового технологічного механізму формування валеологічної культури і досвід його практичного застосування на основі побудови різнорівневої і варіативної підготовки, спрямованої на розвиток активної інтелектуальної, суб'єктної професійної позиції майбутнього вчителя, дозволяють розглядати індивідуально-творчий підхід як важливу умову формування валеологічної культури особистості вчителя.

Проведене дослідження дозволило скласти перспективу подальших досліджень феномена валеологічної культури особистості вчителя. Вони

охоплюють змістові характеристики її формування на етапі допрофесійної освіти і на етапі професійного удосконалення в умовах міського і сільського педагогічного соціумів; визначення взаємодії і взаємопроникнення фізичної і тілесної культури в їх різноманітних формах проявів, екологічної культури, естетичної культури на рівнях індивіда і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. П. Тайны педагогического мастерства: [учебное пособие] / Ю. П. Азаров. – М.: МПСИ ; Воронеж: МОДЭК, 2004. – 432 с. 3
2. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье. – Свердловск: Средне-уральское книжное изд-во, 1987. – 173 с.
3. Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. – К., 2002. – 367 с. 10
4. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: [навчальний посібник] / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.
5. Волотовська З. Ф., Царенко А. В., Ситник С. І. Валеологічна та екологічна спрямованість викладання курсу «Основи психогігієни» в педагогічному інституті // Всеукр. наук-практ. конф. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 71–75.
6. Закон України «Про освіту» (від 5.09.2017 року) <http://osvita.ua>